

ОНТОЛОГИЯ *NON FINITO*

Доц. д-р Васил Видински

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията обсъжда ключови онтологически проблеми по повод книгата „Що е онтология? Насрещни определения“ (2023) на Димитър Вацов и Боян Манчев. Анализът е разделен на пет части. (1) В първата се скицира по-широкият философски контекст, както и съвременната българска среда. (2) След това се обсъжда директността на дискурса върху съществуващото, как изобщо се прави онтология и дали подобна дисциплина може да има нормативен характер; накрая се прави критически преглед на позицията дали тази наука е субективна. (3) Третата част е кратка и анализира ограниченията при използването на дефиниции и аксиоми във философията. (4) След това се представят конкретни казуси – за съществуването като качество, актуалността като презентизъм, ролята на случайността, съпротивата на телата и техните мутации, завършвайки с ключовата тема за естествения език и връзката му със съществуващото. (5) Заклучителният параграф посочва редица достойнства на книгата и приканва към по-широко обсъждане в рамките на нашата философска общност.

Ключови думи: онтология; динамика; актуалност; субект; случайност; език

Онтологическа практика и контекст

Онтологията е вид човешко мислене, практика и понякога институционализирана наука, която се занимава с това, *което е*. Разбира се, едно от важните неща е да постигнем разбирателство *какво е* и *какво не е*, но онтологията не спира само с изброяване или категоризиране (това го има, онова го няма), тя се вълнува от модалността на нещата – *как или по какъв начин* нещо е или не е: ако го има, то необходимо ли е, случайно ли е, динамично ли е, а ако пък го няма, (не)възможно ли е. Затова в исторически план онтологията типично е модална (вж. Платон, Аристотел, Барух Спиноза, Готфрид Лайбниц, Георг Хегел и много други). Разбира се, можем да задаваме още въпроси: кога е, къде е или пък любимият философски въпрос „Защо е?“. Въпросите са разнообразни и постепенно се умножават, усложняват – можем да питаме и отрицателно, както вече направих: „Защо не е?“, „Кога не е?“ и т.н. Веднага изниква парадоксът за небитието и неговото съществуване, наречен от Уилард Куайн „брадата на Платон“. Често, но не винаги, това богатство налага категоризи-

ране на питанията (вж. още Аристотел) и немалка част от тези теми и проблеми са установени още в Античната философия. Защо ги припомням?

Причината е наскоро излязлата предизвикателната и манифестна книга „Що е онтология? Насрещни определения“ (2023) от Димитър Вацов и Боян Манчев. Тя всъщност продължава една стабилна традиция в българската философия от последните десетилетия около *ставането, динамиката, процесите и онтологията*, където ключови фигури са Веселин Дафов, Цветина Рачева, Веселин Петров, Димитри Гинев, Александър Кънев и др.¹ Всички те се занимават с различни, но сходни проблеми, част от тях преподават, имат докторанти, публикуват и може да се каже, че в нашия контекст има възможност за по-широка дискусия върху това, *което (не) е и как (не) е*. Допълнителен стимул е статията на (Kanev 2024), която коментира не само изданието „Що е онтология?“, но по-цялостно разглежда „енергетичната метафизика на Вацов“; като се поставят и допълнителни, съвременни въпроси.

Като начало обаче, ще изразя едно по-общо учудване: в книгата се твърди, че чрез нея се извършва философски и радикален обрат – завръщане и към онтологията, и към субекта. Това е важна и смела заявка, но е добре да се постави в по-общ контекст. Силен интерес и завръщане към онтологията – дори към метафизиката – има практически след Втората световна война. Това е известна и мощна тенденция в т.нар. „аналитична“ философия; като има ключови представители и в т.нар. „континентална“ философия: Жил Делёз, Ален Бадиу, реалистките движения след 90-те година на XX век, а напоследък – Куентин Меясу, Маркус Габриел и т.н. Така книгата по-скоро се вписва във вече съществуващи практики (вкл. в България²), а не ги преобръща. Що се отнася до реабилитацията на субекта, то в някои школи и течения той никога не е изчезвал. Напротив, интересът към недогматично и несубстанциално разглеждане на субектността е изключителен през последното столетие – не само във философията, но и в психологическата теория или практика (всичките ѝ разновидности), антропологията, социологията и т.н.³ Понякога думата „субект“ бива изоставена, за да се избегнат старите, догматични значения, но пак се има предвид тази функция, структура или нестабилна система, която е частично отговорна за човешкото (или на други живи същества) мислене и поведение. На този фон Манчев изненадващо заявява, че първо, хуманитаристиката не си е поставяла въпроса „Що е субект?“ и това било нейно съляпо петно. И второ, веднага добавя, засилвайки позицията си, че досега „Субектът е повече интуитивно допускане, отколкото аксиоматично понятие“⁴. В исторически план и двете твърдения са неточни, още повече че след това самият Манчев излага списък от автори през XX век, „които повдигат отново въпроса за субекта“. Тук обаче трябва да се включат и други изследователи; особено изпква липсата на Бадиу, който изрично свързва онтологията през неидентичността и множествеността със съвременното разбиране за субектността,

случайните срещи и ситуацията. В крайна сметка, не става ясно кой е този период (а не автор), в който е бил забравен субектът, за да се налага чак сега той да бъде реабилитиран.

Това двойно възразение не отнема нищо от същинското съдържание на книгата и притегателна ѝ сила, но е ненужно да се настоява, че проектът е „радикален“. Да, в него има ценна борбеност, но тя понякога е срещу позиции, които отдавна са „отслабени“ или „победени“ – дори в традицията, с която работят Манчев и Вацов: мощната критика срещу тъждествеността, репрезентацията, субстанциите, логоцентризма и т.н. Разбира се, „победите“ във философията са временни и е важно отново да се отстояват позиции, щом човек вярва в тях. Но при включване във вече съществуващ дебат най-ценно е да се дадат *нови и различни аргументи* в сравнение с вече изложените.

Книгата е фантастична в много аспекти; но това не изключва критическото отношение, което всяка философска позиция изисква и дори целенасочено търси. Още повече върху теми, които са така популярни и централни. Важно е да добавя, че светогледите на Вацов и Манчев (поне в някои аспекти) са близки до собствените ми интуиции, а и с тях сме пресичали пътищата си многократно през последните десетилетия, т.е. има задължително контекстуално влияние.

Що е онтология?

Още в „Увод. Каква онтология? Два курса към споделения хоризонт“ се казва: „...настояваме да говорим директно за *съществуващото*. Да правим *онтология*: да казваме *как стоят нещата* и *какви трябва да бъдат те!*“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 10). Тези позиции са разгърнати след това в книгата и предизвикват множество въпроси.

1. Как всъщност се говори за съществуващото *директно*?

а. Имаме ли изобщо такъв директен достъп? Ако има, то защо тази директност минава през езика (дори и разгледан като практика) и през кои езици – детските, научните, естествените, формалните, българския език... Появяват се и други въпроси: метафоричното и поетично говорене директно ли е и как се различава неговата специфична директност от тази на буквалното описание? А кое говорене не е директно: на Рене Декарт, на Исак Нютон, на Чарлз Дарвин, на Сол Крипке, на Тимъти Уилямсън? В книгата се създава впечатление, че език и съществуващо са много специално свързани – тази позиция е била поддържана периодично в история на философията (радикално при Мартин Хайдегер) и затова трябва нови аргументи, за бъде убедителна.

б. При директното говорене няма опосредяване. Но тогава онтологията – в тази хипотетична директна непосредственост – може ли да е *критическа*, както искат Вацов и Манчев? За да бъде, тя трябва да има предвид вече съществуващи – и претендиращи евентуално за непосредственост – позиции. Именно затова Имануел Кант *системно разделя* критическите от метафизи-

ческите изяснения, дедукции, изложения и т.н. После пък Готлиб Фихте ще го критикува, че не е удържал това разделение докрай. В същата посока Юрген Хабермас задава прословутия въпрос към Теодор В. Адорно и Макс Хоркхаймер: от каква неувредена позиция извършват своята критика срещу увредеността. И тъкмо заради опосредяването ние бихме могли да действаме като Кант или пък да отговорим на въпроса на Хабермас, но отговорът няма да е просто през директността. Идеята да кажем нещата с истинските им имена, е по-скоро разобличаващ акт в политически или междучовешки план, когато сме разкрили имплицитна идеология или лъжа. Това разобличаване е ценно и силата на паресиаста е забележителна, но с онтологията нещата са различни (въпреки че и тук истинните твърдения са водещи).

с. Допускам и друго четене: „директното говорене“ е всъщност прос-то манифестно, смело говорене (подчертано от Дарин Тенев в бележката към книгата), но това е жанрова особеност, контекстуално условие или черта на характера, т.е. не се отнася до онтологията, чието съдържание може да се излага в трактатни форми, поеми, диалози. Но все пак от цялостното изложение се създава впечатление, че се има предвид нещо повече от смело говорене, по-скоро се демонстрира *директен достъп до съществуващото през неговото назоваване, буквално описание*: какво и как е. Но това – дори през самите критически позиции на Манчев и Вацов – ми се струва неочаквано и донякъде необяснимо (срв. допълнително с *différance* на Жак Дерида, „митът за даденото“ на Уилфрид Селърс, дискусиите около мисловния експеримент „стаята на Мери“ или пък върху „какво е да си прилеп“ и т.н.).

2. А как се прави онтология?

а. Първо, това не е някакво извънредно философско занимание, то често е академично, професионално – точно каквото е „правенето“ на етика, естетика, философия на науката и т.н.

б. Но второ, дали правенето е само чрез „казване“? Защото има и друга гледна точка, която се потвърждава в историята на културата: онтология през лабораторна и експериментална работа, през изследване и овладяване на природата. Всъщност проектът на Франсис Бейкън тепърва се разгръща, усилвайки историческата тенденция на *Homo sapiens technicus*.

с. Трето, не е нужно да противопоставяме „описание“ на „експеримент“, но бъдещето на онтологията не може да не бъде и емпирично, стига да приемем по-широкото и синтетично схващане за „опит“.

3. Най-сложен и вълнуващ е последният проблем в цитата. Дали изобщо е работа на онтологията да казва какви *трябва да бъдат* нещата. Онтологията нормативна дисциплина ли е?

а. Това е ключово за книгата: ако тя иска да демонстрира такова разбиране, то би имала интересен принос – в противовес на Дейвид Хюм и неговото прословуто разграничение между „е“ и „трябва“, – но този принос трябва

да се защити допълнително⁵. Манчев заявява: „След Кант онтологията трябва да се самонадскочи, за да се преобрази от наука за *това, което е*, в *действително знание* за *това, което трябва да бъде*: не нормативна етическа система, а онтологическо изискване“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 82). Но какво е това „онтологическо изискване“ и към кого е – към нас, към вещите, към динамиката, към възможността⁶? Кой, кога и къде го задава? Въпреки разгръщането на темата по-нататък не става ясно каква всъщност е тази неетическа нормативност и *защо все още нещата не са такива, каквито е трябвало да бъдат*. Докога така?

б. Накрая изниква и още един проблем – как се отнася това убеждение за онтологическо изискване спрямо определението на Вацов: „Онтология е всяко буквално описание“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 103). Разбира се, Вацов няма предвид мита за „абсолютно точното описание“ (радикален идеал в конкретни епохи и при специфични автори – най-известният пример вероятно е „демонът на Лаплас“ от 1814 г.). Този абсолютистки мит е разкритикуван и вместо него е предложен смисленият императив за *максимално точно описание*. Но първо, около това има научен консенсус дори в т.нар. точни науки. Заради това те използват вероятностни модели, статистически подходи и имат неабсолютистки 5-σ критерий за открития във физиката на елементарните частици. Второ, защо онтологията да е единствено описание? Класификации, категоризации, обяснения, питания, аксиоми, твърдения, модели – всичко това не са само описания, но често са част от онтологията (а и невинаги точността е най-ценна при тях). Трето, защо „буквално“ и „точно“ се заместват толкова лесно като синоними в текста; и как при такъв стремеж се легитимира употребата на образи и концептуални метафори в самата книга? И отново: как „описанието“ (състояния, факти, възможности и т.н.) се свързва с „предписанието“ (изисквания, норми, ценности и т.н.)?

След това кратко методологическо обсъждане ще се насоча към един от основните проблеми. Тъй като нямам възможност да разгледам цялата тема за субекта (втората част от книгата), то ще се спра само на четири нейни онтологични аспекта. Изглежда, че Вацов и Манчев имат консенсус около „субектността“ на онтологията. Например Вацов заявява категорично: „Онтологията е субектна“ или „Всъщност всяко тяло – всеки обект – е субект. Субектността е формата на живота (съществуването)“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 224). На свой ред, Манчев разгръща тази позиция по-обстойно, но ще подбере само две начални твърдения: „1. Онтологията е екзистенциална (изследва/изпитва *съществуването*). 2. Онтологията е трансцендентална (изследва/изпитва *условието на съществуването*)“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 97). Разбира се, и двамата припомнят, че „Онтологията е наука за съществуващото, а не за биетието“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 11). Какво следва от всичко това?

Първо, като резултат науката онтология се оказва само *субектна наука*, тя е екзистенциална практика, трансцендентално изследване. Но тук надали се има предвид, че онтологията се прави от човешки същества (както войната, геологията, играта, капитализма...), по-скоро се създава впечатление, че съществуващото е субектно и то заразява със субектност самата наука. А това означава, че онтологията се влияе от обектите, за които говори: ако те са рефлексивни, тя е рефлексивна; ако те са живи или динамични, тя е жива и динамична, ако тялото е субект, онтологията е субектна. Именно затова всеки обект е субект и онтологията принудително става субектна. Не съм сигурен откъде идва тази необходимост науката и нейният предмет да си приличат именно миметично.

Второ, ясно е, че субектността на онтологията не описва историческото ѝ развитие. Вероятно се има предвид, че тя трябва да бъде такава или че поне в тази книга е такава. Или най-коректното (макар да не е заявеният залог в книгата): в екзистенциалния дискурс, във феноменологията или дори в ежедневието винаги се има предвид някаква подлежаща онтология, която е добре да се разкрие. Книгата се вписва добре в тази посока – *това е онтологията на естествения език* и нейните разширения (вж. например Bach 1986).

Трето, бихме могли да се запитаме: всяко буквално описание ли трябва да бъде задължително екзистенциално и къде изчезва разбирането за съществуването като – поне потенциално възможно – съществуване-извън-субекта. Тук може да се измисли един възможен отговор: „О, това е илюзия, не е имало никога „извън субекта“, ние сме били винаги въплътени перспективисти или неизбежни феноменолози!“⁷. Но как тогава разграничаваме във философията изследването на предметите от изследването на съзнанието? Защо в науките постигаме толкова различни резултати, защо има толкова различни методи, модели, понятия, ако всичко е само едно: субектно. Вацов, изглежда, има отговор на част от тези въпроси защото всъщност допуска друг поглед: „Дори и погледнат спекулативно – „без нас“, в трето лице – той [светът] пак е нестабилен: актуалните взаимодействия са винаги незавършени, без окончателен резултат“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 108)⁸. Но какъв е този спекулативен поглед „без нас“? Защо той е така успешен точно в емпиричните изследвания, ако е напълно спекулативен? Освен това – шеговито казано – не е ясно защо е наречен третоличен: „той“ не е ли пак субектен, все пак третото лице е „лице“. При всички положения излиза, че онтологията не е напълно *аз-субектна* и всичко извън *аз-субектността* е спекулативно. На подобни позиции разчитат натуралистите за своята мощна критика.

Четвърто, какво става с „изкуствените субекти“ и технологията – ключова тема, разработвана по нов начин през последните десетилетия. Тук могат да се включат фикционални изкуствени субекти (Чудовището на Франкенщайн, HAL 9000...), съвременни философски възгледи (Дейвид Чалмърс, Даниел Денет...) или инженерни опитни модели (CLARION, LIDA...).

Тъй като в книгата могат да се открият противоположни твърдения – подкрепящи или отхвърлящи субектността на онтологията, – то принудително ще направя едно схематично обобщение. Въпреки взаимните препратки, общата рамка и усиленията на понятията моето цялостно усещане е, че в изложението са защитени несводими позиции. Боян Манчев изгражда онтологията си по-скоро върху езика, фантастиката и поетичното, а Димитър Вацов – по-скоро върху телата, буквалното и енергията. Затова и Манчев се позовава на една конкретна езиковедска теория, а Вацов – на една конкретна физическа теория⁹. Това ни връща и към един от първите въпроси: защо това е директно говорено за „това, което е“, щом има теоретично опосредяване – една наука (онтология) всъщност се опира на други науки и практики. Съответно, ако се промени езиковедската или физическата теория, то онтологията ни става различна. Тогава *как избираме* между различните възможности, които можем свободно да конструираме (те са безкрайно много), т.е. какъв ще бъде нашият *критерий*¹⁰. Нека завърша с един от най-вълнуващите, отворени и провокативни проблеми за самата философия през Новото време: какъв е нейният автономен принос в онтологията?

Насрещни определения и аксиоми?

„Що е онтология?“ очевидно се родее с „Що е философия?“ на Делъоз и Гатари. Не става дума само за прилика в заглавията или в стила, а и за теоретичната рамка: иманентност, динамика, критика, атака срещу „дървовидността“... Също така са сходни някои образи или концептуални метафори. Това не е неочаквано, но Вацов и Манчев са предприели все пак по-различен писателски подход и книгата е хем раздвоена, хем се изграждат връзки – това ми се струва и много интересно, и много евристично; вероятно затова определенията са насрещни. Но не толкова насрещността ще коментирам, а защо става дума за „определения“. Никакво определение за субекта не може да разреши практическите проблеми на човешките същества. Никакво определение на онтологията не може да разреши нейните исторически и концептуални трудности, камо ли особеностите на съществуващото. Дефинициите носят минимално разбиране и никой не схваща нещата единствено през определения (чиято цел е разграничаване на термини и не удържа *ставането*). Ако отговорът на въпроса „що е онтология“ е в някакво определение, то това не е пълен отговор. Разбира се, книгата не дава само дефиниции – напротив! Но много, много често (повече от типичното) в нея се срещат кратки и ударни твърдения от типа „S е P“, „това е това“. Може би тези твърдения трябва да се приемат – положително казано – като философски прокламации (а не като дискретни части от по-цялостни определения или изреждане на характеристики): именно така се запазва манифестният характер на книгата. От друга страна, натрапчивото „S е P“ създава усещане за споделяне, а не точно за

дискусия, за декларация, а не точно за аргументация, за настояване, а не точно за анализ. Това се потвърждава и от прекомерното използване на „аксиоми“. Какъв е мотивът за това? Аксиоматиката има смисъл, ако е основа за (1) много базови, тривиални или очевидно истинни твърдения, които изглежда, че няма как да бъдат оспорени, или пък (2) става дума за някаква удобна научна конвенция и прагматично съгласие между изследователи. Обикновено аксиомите служат, за да организират някакво *вече съществуващо познание* до прости положения, от които дедуцираме всичко. Но „аксиомите“ в книгата не са нито толкова тривиални, нито толкова общоприети. В някакъв смисъл те приличат повече на интуитивни предпоставки. Без тях наистина не можем да напишем каквото и да е, но не е ясно защо им се приписва аксиоматичен статут.

Понятийни трудности

Ако дотук представих по-общи онтологични въпроси, то сега искам набързо да мина през конкретни казуси от различно философско естество, като ще пропусна всички забележки, изложени в (Kanev 2024), за да няма повторения.

Съществуването не е предикат. В анализа си върху този класически проблем Манчев изненадващо заявява, че ще използва инструментите на логиката срещу самата нея (не виждам дали и как е осъществено), като решава да обсъжда нейните „семантични основания“, тъй като логическите структури „неизбежно са вкоренени“ в езиковите (Vatsov & Manchev 2023, p. 53). Това поражда множество въпроси и някои трудности.

Първо, проблемът „дали съществуването е предикат“ не отговаря автоматично на въпроса *какво съществува*. Дали и как е съществувал Наполеон, дали хората са смъртни и как умират, дали има Бог, какво съществува и какво не – тези неща не се решават просто с езиков или логически анализ. Точно това е възражението в „Критика на чистия разум“ към онтологическите доказателства и то почива, на свой ред, върху разграничението между мислене и познание; както и върху позицията, че твърденията за съществуване са всички синтетични (а не аналитични). Ключов момент е дали *съществуването е качество* (като твърдостта, дължината, силата и т.н.), и именно така се разглежда предикацията – като характеризиране, окачествяване. Кант заявява: „Битие очевидно не е реален предикат, т.е. понятие за нещо такова, което би могло да се присъедини към понятието за едно нещо“ (Kant 2013, p. 511); добавен курсив). Ако използваме позицията на Вацов, то Кант казва, че *съществуването не е част от описанието на X* – то не присъединява нищо, а е само момент в модалността на категориите. На този фон не е ясно защо Манчев връща нещата към езика и заявява, че „съществуването е условието за самата предикация“, или защо се цитира Емил Бенвенист с това, че „да бъда“, е условието за всички предикати. Или страница по-рано: „Самият факт на предикацията предполага съществуване“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 55). Съществуване на

какво? Дали на граматическия, или на логическия субект, който характеризираме? Или на хората, които предицират? Или на дейността по предициране? Каквото и да се отговори, стигаме до *труизъм*, *баналност*. Тривиално е, че за да можем (ние) изобщо да предицираме, то първо трябва да съществуваме (да мислим за нещо, изобщо нещо да е). Именно *разликата* между еднорога и облака, между Зевс и Сократ, между верблюда („верблюдът живее навсякъде“) и камилата е ключова за онтологията, а не това, че им приписваме характеристики или говорим за тях. Ние можем да мислим за всякакви неща или да говорим по всякакви начини, но нещата, за които мислим или говорим, не съществуват по всякакви начини, а някои дори не са.

Второ, в края на XVIII век убедителността на Кантовия аргумент се дължи и на това, че философите използват традиционната логика. Има интересно развитие по-нататък – класическата предикатна логика (след Готлоб Фреге) поема дори в самия си запис предпоставката, че съществуването не е предикат. Например $\exists x(Fx \ \& \ Gx)$ означава, че има поне едно *съществуващо* x , за което могат да се изкажат верните твърдения, че F и G са негови *предикати*; т.е. има изискване единичните термини да указват (денотират) обекти от областта на съществуващото, а предицирането е нещо отделно. Но няма проблем в логиката да се разглежда съществуването като предикат. С това именно се занимава *свободната (от предпоставката за съществуване) логика*, която се развива още от началото на шейсетте години през XX век (вж. например (Lambert, 1967). При нея $\exists x$ се третира като „възможен обект“, а указването за съществуване се предицира с E , именно редом с останалите предикати. Същият израз по-горе сега вече ще изглежда така: $\exists x(Ex \ \& \ Fx \ \& \ Gx)$.

Трето, Манчев уточнява, че трябва да се прави разграничение между „денотират обект (референт, денотат) и понятие (означаемо) – разграничение, което Кант не прави“ (Vatsov and Manchev 2023, p. 55). Но това не е съвсем коректно. Темата е сложна и обширна, но има и базови неща, които са установими. Да, думите денотация и конотация се използват по-късно (напр. от Джон Стюарт Мил), но Кант прави периодично и важно разграничение между обем (*Umfang*; в английския превод е *extension*) и съдържание (*Inhalt*; в англ. *content* или *intension*)¹¹. То е добре известно още от изключително влиятелната до XIX век *Логика на Пор-Роял* (1662), където разделението е подобно – между обхват и разбиране – *l'étendue & la compréhension* (на английски *the extension & the comprehension*, вж. (Arnauld & Nicole 1996, p. 39). Но ако се върнем към коментара на Манчев, дори правенето на такива (подобни или неидентични) полезни разграничения всъщност не може да разреши някои ключови въпроси на онтологията.

Актуалност. Вацов казва „Презентизмът е илюзия“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 136) и вместо това говори за *актуалност*. Тя „не е просто настояще, презентност, наличие. Да, актуалността е винаги *онова, което се случва тук-и-сега*. Но пълнежът на „тук“ и „сега“ не е презентен, не е нали-

чие, той дори не е „пълнеж“. [...] *Тук-и-сега* всъщност е местеща се непосредствена граница, точката на интензивно актуално съприкосновение на силите“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 134). После се използват образите за „ръб“, „фронт на взаимодействието“ и т.н. Но нищо не може да отмени това, че „*Тук-и-сега* е изцяло индексичният център на моментната координатна система, в която проектираме света...“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 147). Независимо какви думи ще използваме за назоваване на нещата, важно е и каква *функция* имат те. От посочените откъси се остава с впечатление, че презентността (и мета-физиката на присъствието) е отречена на нивото на думите, но е изрично запазена на нивото на функциите: актуално съприкосновение, граница, случване тук-и-сега, интензивност, индексичен център, момент, координатна система... Всъщност нямам против да се отстоява презентизмът, но е некохерентно, ако той същевременно бива критикуван. За какво ни е това съприкосновение, тази индексичност или тук-и-сега? То е именно *функционален център* – дори и да се мести, той винаги центрира играта на структурата; той няма „пълнеж“, но така става още по-мошен, формален и логоцентрично универсален.

Случайност. Как така и при Манчев, и при Вацов се говори за *случайността на съществуващото*, но примерите и образите са облаци, мислещи ветрове, вихри, стихии и т.н.? Ще припомня, че тези явления се изследват от популярно (и подвеждащо) наречената „теория на хаоса“, но всички те са емпирично проявление на *детерминистични процеси*. Да, те са чувствителни, но детерминистични. В тях отсъства онтологическата случайност, която търсят Манчев и Вацов, а има само антропоцентрична неочакваност – вид непредвидимост. Но непредвидими са не само стихии, а понякога и влаковите разписания на БДЖ. Съответно концептуалните метафори, но и понятията, които се използват в книгата, са всъщност много *класически* и не изглеждат удачни за целите на самото изложение, тъй като реално постигат противоположен резултат. Случайността – ако е толкова важна – трябва да се търси другаде и по друг начин. Като е важно да се припомни, че нито случайното, нито необходимото гарантират свободата.

Съпротива и устояване. В книгата се напомня често, че нещата се съпротивляват или ние се съпротивляваме. Но това дали е добре и защо? Тук не става дума за прословутата съпротива на Адорно и Хоркхаймер или пък тази на Мишел Фуко, тъй като се прави онтология. Съпротивата обаче не може да бъде онтологична *ценност*, а само факт или възможност. Тя би била ценност в политически контекст на репресии или война – тя е необходима и може да е свързана с човешкото достойнство, оцеляване и свобода. Същото важи и за другото близко понятие: в какъв смисъл „устояването“ е нещо добро? Не е ли вярно, че устояването би било добро само ако *устоява нещо добро*, и би било доста лошо, ако *това, което устоява, е зло*. Не е нужно да се връщаме чак към Фридрих Ницше, за да видим поне интуитивността на такова положение.

В книгата обаче се вижда, че става дума и за физически, и за социален аспект; но защо се предполага, че може да се прави лесен пренос между такива области – някои нормативни, а други – не? Да не говорим, че съпротивата се оказва и активна (наречена е устрем), а не само реактивна. Това още повече усложнява ситуацията, щом тя е активно потискаща: „да устоиш на съпротивите, които актуално се опитват да те смачкат, да те размият, да те вкарат в калъп“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 114). Деконтекстуализирането на тези аморфни значения – съпротива и устояване – не ги превръща в нещо ценно, а в нещо тривиално: всички неща оказват някаква съпротива или устояват и това все още не е нито добро, нито лошо.

Тяло, мутация, маса. „Всяко тяло е почти-тяло“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 112). Основанието е, казва Вацов, че то не е самоидентично. Да, можем да приемем, че нещата не са идентични на себе си (самата негативна диалектика на Адорно се крепи на това допускане; Дерида също би бил съгласен и т.н.), но защо тъкмо такова състояние се нарича „почти-тяло“? Вероятно думата „тяло“ звучи като нещо тъждествено на себе си, затова се предлагат „почти-тела“. В книгата има много подобни изрази, които само звучат озадачаващо, но всъщност изказват очаквани неща – приемам ги като стилистични формули, а не като понятия: „енергията е живот“, „телата мутират“. Можем да се запитаме: как всъщност мутират фотоните, химичните елементи, звездите¹²? Да не би да се има предвид просто това, че има преобразуване, а същевременно (в затворени системи) и запазване на енергията? По това също има широк научен консенсус, но той няма автоматична връзка и *не е директен аргумент* за философската неидентичност на нещата. Не става ясно и защо в частта за квантовата механика, когато се говори за измерването на масата на частиците, се казва: „Но ако „масата“ е класическа Нютонова метафора, с която идентифицираме нещо като „същото“, доколкото то упражнява същия натиск върху други тела (т.е. „тежи“ еднакво в различни моменти)...“ (Vatsov & Manchev 2023, p. 116). И на други места сякаш не се прави разлика между класическото разбиране за „количество материя“ и съвременното разбиране за маса (вкл. в квантовата механика), понякога се правят и ненужни алюзии от масата към тежестта и теглото (дори и да са сложени в кавички). Освен това „маса“ при Нютон не е метафора; тя, разбира се, не е и начин за идентификация на нещо като същото, да не говорим, че при него все още има разлика между инерциална и гравитационна маса, и т.н.

Естествен език. „Езикът на битието все още говори езика на Аристотел, а езикът на Аристотел е език на екзистенциалните конструкции и модализациите“ (Vatsov and Manchev 2023, p. 27). Първо, не съм убеден, че това е така, но причината не е в неверността на подобно допускане, а в нещо по-просто – не виждам аргументи за подобна теза, нито пък е ясно какъв е този екзистенциален език на битието. Възможно ли е това да е директността, за

която става дума в началото, и дали това не е явен логоцентризъм? Второ, вярно е, че „езикът“ присъства изключително мощно във всички части на книгата (както е редно за едно постструктуралистско изложение) и това е ценно, но в частта „Структурна типология“ много ясно се разграничават езикови от не-езикови възможности пред онтологията. Изниква следният въпрос: *защо природните науки – и философията върху тях – не анализират просто естествения език, за да разберат как и какво съществува, а правят други неща?* Отново се завръща въпросът за избора между различните онтологични подходи: какъв е критерият. И тук се разкрива една неизбежна (скрита) нормативност: кое авторът приема за *ценно* в онтологията, философията, изследването.

Заклучение и съвременност

От изложените бележки може да се създаде впечатление за сериозно несъгласие с философските позиции в книгата. Това е само донякъде вярно и ситуацията е нюансирана. Първо, струва ми се, че подобно предизвикателство – съвместен проект в областта на онтологията – е добре да не се пропуска от тукашната философска общност. Забележителни са не само енергията и въображението, с които книгата е написана (нещо, което характеризира и други техни произведения), но и експерименталният философски риск, който е поет. Второ, опитът да се изяви, опише и да се осмисли *ставането, динамиката или метаморфозата на съществуващото*, е изключително вълнуващ. И Манчев, и Вацов се занимават от години с това (редом с други автори) – сега позициите им придобиват експлицирана (на моменти аксиоматична и тезисна) основа. Трето, книгата видимо се вписва в постструктуралистката тенденция, но без да поема най-класическите позиции на самия постструктурализъм, което е евристично. Четвърто, споделени са оригинални и собствени позиции, а не просто преразкази на това какво са казали други философи в областта на онтологията. Това изисква и широта на погледа, и смелост в самата заявка. Не само това, но са скицирани важни исторически преобразувания около понятията онтология и метафизика, дадени са кратки типологии – като всичко това ориентира читателя и за саморефлексията на авторите, т.е. къде те полагат себе си в съвременната философия.

Финансиране

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

NOTES

1. Вж. (Ginev 2016; Dafov 2018; Petrov 2015; Racheva 2016); също така (Kanev 2019) и целият сборник под негова редакция *New Realism. Problems and Perspectives* от Международната Хумболтова конференция в София (2017).
2. В СУ „Св. Климент Охридски“ студентите по „Философия“ (и английската *Philosophy*) изучават още във II курс дисциплините „Субектна онтология“ и „Предметна онтология“. Ключовото е, че това не са исторически дисциплини (т.е. история на онтологията).
3. Във Vatsov & Manchev, 2023, pp. 163 – 164 са изброени и други дисциплини, но списъкът е класификационно нееднороден, а и се твърди, че всички изброени практики „разработват различни версии на емпиризъм“, което е озадачаващо. Що е емпиризъм?
4. Vatsov & Manchev 2023, p. 164. Това противопоставяне е неясно: „аксиоматичността на понятието“ е странен израз, но освен това не е много по-различен от фиксирането на някакво интуитивно разбиране, което неизбежно почива на допускания. По-долу ще обсъдя и стремежа към „аксиоматичност“ в цялата книга.
5. Срв. например със семплата идея за нормативност в една маргинална статия на (Morscher 1974). По-класически пример са „институционалните факти“ на Джон Сърл, но те не решават по-общия онтологичен проблем, който поставят Манчев и Вацов. За него трябва допълнителни аргументи.
6. Не е ясно как „изискването“ се отнася към понятието за „онтологическо обвързване“ (или ангажимент) на Куайн – една от най-известните рамки за онтологическия дискурс през XX век, като това понятие е директно приложимо и към проектите на Манчев и Вацов. Самата статия на (Quine 2008) е цитирана от Манчев, но критиките към него са по-скоро идеологически и не засягат същинския му философски принос.
7. Ако пък ако няма изобщо такова нещо като „субект“, то ще има само екзистенциални и трансцендентални условия, през които ние извършваме изследването на „това, което е“.
8. Светът дали е чак толкова нестабилен? Освен това „незавършен“ не предполага задължително „нестабилен“. Много неща са експлицитно незавършени и са впечатляващо стабилни: романи, катедрали, реквиеми (срв. с техниката *non finito*). Да не говорим за вълнуващата *имплицитна незавършеност* (но при нея ще ни трябва друг критерий). Самата идея е привлекателна и от процесуална гледна точка: да си припомним как през 1907 г. Уилям Джеймс, атакувайки рационализма, мисли за актуалния свят [the actual world] като вечно незавършен [eternally incomplete] – непрекъснато и по всяко време обект на прибавяне или податлив на загуби (James 1994, p. 83).
9. Любопитно е, че това се случва и през фигурите на техните бащи, както е посочено изрично от двамата. Разбира се, в книгата има и *светогледни мостове* – при Вацов е ясно изразен мощния езиково-ориентиран и индексикален пласт на онтологията, който се проявява навсякъде.

10. В (Kanev 2024, pp. 19 – 20) се поставя същият въпрос.
11. Вж. §§7-8 от (Kant 1994, pp. 102 – 103). Но същото може да се види и в другите лекционни курсове на Кант.
12. Защо всичко се редуцира до „тела“ и какво става с физическото поле, магнитния поток и т.н. (вж. и (Kanev, 2024, p. 18)? Това са понятия, които са много по-близо до иманентната енергетична метафизика или до метаморфозната облична динамика, отколкото класическите физически представи за тяло и маса.

ЛИТЕРАТУРА

- ВАЦОВ, Д., МАНЧЕВ, Б., 2023. *Що е онтология? Насрещни определения*. София: Metheor. ISBN 978-619-7291-35-3.
- ДАФОВ, В., 2018. *Ставания и направления*. София: Парадигма. ISBN 978-954-326-352-3.
- ДЖЕЙМЗ, У., 1994. *Прагматизмът*. София: Издателска къща „Арета“. ISBN 954-8716-01-1.
- КАНТ, И., 2013. *Критика на чистия разум*. III допълнено. изд. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. ISBN 978-954-322-692-4.
- КАНТ, И., 1994. *Логика. Наръчник за лекции*. Философска библиотека. София: ГАЛ-ИКО. ISBN 954-8010-32-1.
- КУАЙН, У.В., 2008. За това, което го има, В: ПОЛИМЕНОВ, Т., ЛАТИНОВ, Е., БЕШКОВА, А., МОЛЛОВ, Б. (ред.), Латинов, Е. (прев.), *Философия на логиката II*. София: Изток-Запад, с. 72 – 87. ISBN 978-954-321-489-1.
- КЪНЕВ, А., 2024. Актуалност и модалност: енергетичната метафизика на Вацов. *Философия*, Т. 33, № 1, с. 9 – 22. ISSN 0861–6302.
- ПЕТРОВ, В., 2015. *Процесуално философски приключения на приложната онтология*. София: Фондация „Човешката библиотека“. ISBN 978-619-90514-0-5.
- РАЧЕВА, Ц., 2016. *Към идеята за една онтология на предметността*. София: Парадигма. ISBN 978-954-326-294-6.

Acknowledgement

This study is financed by the European Union-NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

REFERENCES

- ARNAULD, A., NICOLE, P., 1996. *Logic or the Art of Thinking. Containing, besides common rules, several new observations appropriate for forming judgment (1683)*, Cambridge Texts in the History of Philosophy. Cambridge/ New York: Cambridge University Press. ISBN 0-521-48249-6.
- BACH, E., 1986. Natural Language Metaphysics, in: BARCAN MARCUS, R., DORN, G.J.W., WEINGARTNER, P. (Eds.), *Studies in Logic and the Foundations of Mathematics, Logic, Methodology and Philosophy of Science*, vol. VII, pp. 573–595, Elsevier= ISBN 0-444-87656-1.
- DAFOV, V., 2018. *Be-comings and Makings*. Sofia: Paradigm [in Bulgarian]. ISBN 978-954-326-352-3.
- GINEV, D., 2016. *Hermeneutic Realism: Reality Within Scientific Inquiry*, Contributions to Hermeneutics 4. Switzerland: Springer. ISBN 978-3-319-39287-5.
- JAMES, W., 1994. *Pragmatism*. Sofia: Aretha Publishing House [in Bulgarian]. ISBN 954-8716-01-1.
- KANEV, A., 2019. How Is (Non-)Being Possible?, in: KANEV, A. (Ed.) *New Realism. Problems and Perspectives*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, pp. 31 – 59. ISBN 978-954-07-4891-7.
- KANT, I., 1994. *Logic. A Handbook of Lectures*. Philosophical Library [in Bulgarian]. ISBN 954-8010-32-1.
- KANT, I., 2013. *Critique of Pure Reason*. III supplemented. ed. Sofia [in Bulgarian]. ISBN 978-954-322-692-4.
- KANEV, A., 2024. Actuality and Modality: Vatsov's Energetic Metaphysics. *Filosofia-Philosophy*, vol. 33, no. 1, pp. 9 – 22 [in Bulgarian]. ISSN 0861-6302.
- LAMBERT, K., 1967. Free Logic and the Concept of Existence. *Notre Dame Journal of Formal Logic*, vol. VIII, no. 1 – 2, pp. 133 – 144. ISSN 0029-4527.
- MORSCHER, E., 1974. Ontology as a Normative Science. *Journal of Philosophical Logic*, vol. 3, no. 3, pp. 285 – 289. ISSN 0022-3611.
- PETROV, V., 2015. *Process-philosophical Adventures of Applied Ontology*. Sofia: Human Library Foundation [in Bulgarian]. ISBN 978-619-90514-0-5.
- QUINE, W., 2008. On What There Is, In: POLYMENOV, T., LATINOV, E., BESHKOVA, A., MOLLOV, B. (eds.), LATINOV, E. (trans.), *Philosophy of Logic II*. Sofia: East-West, pp. 72 – 87 [in Bulgarian]. ISBN 978-954-321-489-1.
- RACHEVA, C., 2016. *Towards the Idea of an Ontology of Objecthood*. Sofia: Paradigm [in Bulgarian]. ISBN 978-954-326-294-6.
- VATSOV, D., MANCHEV, B., 2023. *What is Ontology? Counter Definitions*. Sofia: Metheor [in Bulgarian]. ISBN 978-619-7291-35-3.

ONTOLOGY *NON FINITIO*

Abstract. The article addresses key ontological issues related to the book “What is Ontology? Counter Definitions” (2023) by Dimitar Vatsov and Boyan Manchev. The analysis is divided into five parts: (1) The first part outlines the broader philosophical context and the contemporary Bulgarian intellectual milieu. (2) The second part examines the discourse on what exists, how ontology is conducted, whether it can be normative, and critically assesses whether this discipline can be considered subjective. (3) The third part is brief, highlighting the limitations of using definitions and axioms in philosophy. (4) The fourth part explores specific case studies: existence as a quality, actuality as presentism, the role of contingency, the resistance and mutation of bodies, and concludes with the central theme of natural language and its relationship to existence. (5) The final section highlights several strengths of the book and calls for broader discussion within the philosophical community.

Keywords: ontology; dynamics; actuality; subject; contingency; language.

✉ **Prof. Dr. Vassil Vidinsky**

ORCID iD: 0000-0001-9623-452X

WoS ResearcherID: AAL-1491-2021

Scopus AuthorID: 57216531258

Sofia University

15, Tsar Osvooboditel

1504 Sofia

Bulgaria

E-mail: vidinsky@phls.uni-sofia.bg